

Fecr Yayınları: 840

XIX. VE XX. ASIR KAZAN ÂLİMLERİNİN HADİS VE SÜNNET ANLAYIŞI

Dr. Hakan TAHTACI

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ağustos 2024

ISBN: 978-625-6602-93-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**XIX. ve XX. ASIR KAZAN
ÂLİMLERİNİN HADİS VE
SÜNNET ANLAYIŞI**

Dr. Hakan TAHTACI

Ankara 2024

Dr. Hakan TAHTACI

1990 yılında Isparta'da doğdu. 2008 yılında lisans eğitimine başladığı Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Makine Mühendisliği Bölümü'nden 2012 yılında, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uzaktan Öğretim Lisans Tamamlama Programı'ndan 2014 yılında mezun oldu. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bilim Dalı'na 2015 yılında Araştırma Görevlisi olarak atandı ve Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde başlamış olduğu "Kemalpaşazâde'nin Risâle-i Münîra İsimli Eserindeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi" adlı yüksek lisans tezini 2017 yılında tamamladı. Aynı enstitüde başlamış olduğu doktora eğitimini "XIX. ve XX. Asır Kazan Âlimlerinin Hadis ve Sünnet Anlayışı" adlı doktora teziyle tamamladı. Halen Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bilim Dalı'nda akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

ÖN SÖZ

Yıllarca propaganda, inanç ve kültürlerini yaşamalarına karşı yasaklama, Hıristiyanlaştırma gibi birçok şekilde Rus güçlerinin zorbalıklarına maruz kalan Kazan Türklerinin milli mücadelelerinde en büyük saldırının dinî inançlarına yönelik olması, onları manevi hürriyet alanı olan dinî serbestlik talebi etrafında birleştirmiştir. Bu sebeple Kazanlıların hürriyet mücadelesinde başı çeken kimseler hep din uleması olmuştur. Çalışma alanımıza dair ön okumalarımızdan elde ettiğimiz ilk intibalarımıza göre onlar millî ve dinî kimliklerini kaybetmeden eğitim ve din alanında asrileşmenin gerekliliğine inanmışlardır. Onlara göre Kitap ve Sünnet'ten uzaklaşan halkı tekrar bu iki kaynağa döndürmek, bid'at ve hurafelerden arındırmak gerekmektedir. Bir yönden ihya ve ıslah çalışması diyebileceğimiz bu yöneliş, dinin özünde bir değişiklik manasına gelmemektedir. Bilakis mevcut olan sistemin, geçmişteki gücüne döndürülerek yenilenmesini ifade etmektedir. Ancak çağdaş dünyada, bu yenileşme hareketinde bir çalışma ve sorumluluk yüklenmek gayet çetin bir iştir. XIX. asra gelindiğinde Kazanlı âlimler arasında tecdid hareketi canlanmış; eski eğitim sisteminin yenilenerek, ihtilâflara ve ayrılıklara sebep olan kelâm ve fıkıh ilimleriyle fazla meşgul olmak yerine, uzlaşa sağlamaya elverişli olan hadis ve sünnet ilimleri öncelenmek istenmiştir. XX. asrın ortalarına kadar devam eden bu çalışma farklı yönelişlerle devam etmiştir. Özellikle ictihad kapısının açık olmasına inanmaları, sosyal, siyasal ve bölgesel olarak İslâm coğrafyasının ilim merkezlerinden uzak bölgede bulunmaları, onların bazı konularda selef ulemasından farklı yönelişlere, nispeten radikal sayılabilecek değişik fikirlere sahip olmalarına sebep olmuştur diyebiliriz.

Son iki asırda Kazan bölgesinde yaşanan bu gelişmeleri Kazan ulemasının sünnet telakkileri ekseninde incelemeyi hedefleyen

“XIX. ve XX. Asır Kazan Âlimlerinin Hadis ve Sünnet Anlayışı” başlıklı bu çalışma günümüzde İslâm dünyasının bireysel ve toplumsal olarak karşı karşıya olduğu itikadi, ameli, iktisadi, sosyal ve siyasi problemlerin çözümünde, güncel olarak bir model teşkil etmesi bakımından da önemlidir. Çalışma, Giriş, üç bölüm ve Sonuç’tan oluşmaktadır. Birinci Bölüm’de Kazan bölgesinin tarihî, dini, siyasi, sosyo-kültürel ve ilmî tarihi ile bölgede hadis alanında te’lif vermiş âlimler ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci Bölüm’de, Hanefî Kazan âlimlerinin XIX. ve XX. yüzyılları kapsayan, iki asırlık zaman zarfında hadis ve sünnet anlayışı incelenmiştir. Bu inceleme esnasında ehl-i hadisin hadis usûlü yöntemi ve Hanefîlerin fıkıh usûlü yöntemlerinin birbirinden farklarına işaret edilerek bir bakıma mukayeseli olarak Kazanlı âlimlerin tercihlerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bahis konusu ulemanın görüşlerini etkileyen âmiller tesbit edilmeye çalışılmış, etkilendikleri dönem ve âlimlerin belirlenmesine özen gösterilmiştir. Üçüncü Bölüm’de ise Kazanlı âlimlerin kendilerine mahsus hadis ve sünnet anlayışlarının bir sonucu olarak itikâdî ve amelî konularda geleneksel anlayışa dair tespit ve tenkidlerine yer verilmiştir. Bu son bölüm bir anlamda önceki bölümde ortaya konan teorik bilgilerin pratiğe yansımaları olarak görülebilir.

Bu kitap, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde XIX. ve XX. Asır Kazan Âlimlerinin Hadis ve Sünnet Anlayışı adıyla Şubat-2023’de tamamladığımız doktora tezimize dayanmaktadır. Çalışma sürecinde ve akademik hayata adım attığımız günden itibaren göstermiş olduğu özveri ve desteklerinden dolayı danışman hocam Doç. Dr. Yusuf Açıkel’e müteşekkir olduğumu ifade etmek istiyorum. Çalışmamız boyunca katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Talat Sakallı, Prof. Dr. Veli Atmaca ve merhum Prof. Dr. Nuri Tuğlu’ya teşekkür ediyorum. Kaynaklara ulaşmamda sağladığı destek yanında yol gösterici olan Prof. Dr. İbrahim Maraş’a, tezin tashihinde desteklerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Muhammet Peşe’ye medyun-i şükranım. Ça-

lışmanın çeşitli aşamalarında yardımlarına başvurduğum Dr. Öğr. Üyesi Ebru Koçak, Arř. Gör. Elmas Ruřen Barut, Arř. Gör. Muhammed Uzunyol, Arř. Gör. Fatih Avcı, Arř. Gör. İbrahim Korhan ve Arř. Gör. Ali Rıza Kara ve diğer dostlarıma teşekkür ederim. Muhtelif İslâm ilimlerinde gelişmemiz için yol gösterici olan ve küçük yaşlardan itibaren Arapça dil eğitiminde önemli katkılar sağlayan İsmail etin hocamı da rahmetle yadediyorum. Son olarak eğitim hayatımda yanımda yer alarak desteklerini esirgemeyen eşim başta olmak üzere evlatlarıma çok teşekkür ediyorum.

Hakan TAHTACI
ISPARTA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
KISALTMALAR	13
GİRİŞ	15
A. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı	15
B. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	17

BİRİNCİ BÖLÜM

XIX. VE XX. ASIRLARDA KAZAN BÖLGESİ VE HADİS ALANINDAKİ

ÇALIŞMALAR	25
1. Tarihî, Dini, Siyasî ve Sosyo-Kültürel Arka Plan	25
2. İlmî Arka Plan	32
3. Hadis Alanında Çalışma Yapan Âlimler ve Eserleri	40
3.1. Kursavî (1776-1812)	42
3.2. Mercânî (1818-1889)	49
3.3. Âlimcan Barudî (1857-1923)	58
3.4. Rızâeddin b. Fahreddin (1858-1936)	63
3.5. Mûsâ Cârullah Bigiyev (1875-1949)	69
3.6. Zakir Kadiri Ugan (1878-1954)	72
4. Değerlendirme	76

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAN ÂLİMLERİNİN HADİS VE SÜNNET ANLAYIŞI

1. Sünnetin Tanımı ve Kapsamı	79
1.1. Şer'î Bir Delil Olarak Sünnetin Konumu	83
1.2. Sünnetin Delil Değeri ve Bağlayıcılığı	87
1.3. Sahâbe Kavramı ve Sünnet	99
1.4. Sünneti İnkâr	104
1.5. Sünneti/Hadisleri Anlamada İki Farklı Yaklaşım: Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadîs	107
1.6. Sünnetin/Hadislerin Tespitinde İki Usûl: Hadis Usûlü ve Fıkıh Usûlü	110
2. Sünnetin Taksimi	112
2.1. Mütevâtir	116
2.2. Meşhûr /Müstefiz	121

2.3. Âhâd -----	124
2.3.1. Âhad Haber ile Amel Edilebilmesi İçin Gerekli Şartlar-----	127
2.3.2. Mürsel Hadislerin Durumu -----	133
3. Râvî ve Rivâyet-----	135
3.1. Râvî ile İlgili Meseleler-----	135
3.2. Rivâyet ile İlgili Meseleler -----	142
3.2.1. Tahammül Yolları -----	142
3.2.1.1. Rivâyette Azîmet: Semâ, Kırâat, Kitâbet ve Risâlet-----	144
3.2.1.2. Rivâyette Ruhsat: İcâzet ve Münâvele-----	146
3.2.2. Rivâyetin Muhâfazası -----	147
3.2.3. Rivâyetin Edâsı-----	148
3.2.4. Rivâyetin Ta'nı -----	149
3.2.4.1. Râvîsi Sebebiyle Rivâyetin Ta'nı -----	150
3.2.4.2. Râvîsi Dışında Bir Sebeple Rivâyetin Ta'nı --	153
4. Hadis Tenkidi, Yorumu ve Eğitimi -----	157
4.1. Sened ve Metin Tenkidi -----	163
4.2. Hadis ve Yorum-----	168
4.3. Hadis İlmi Eğitimi -----	171
5. Değerlendirme-----	174

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İTİKÂDÎ VE AMELÎ KONULARDA GELENEKSEL HADİS-SÜNNET KULLANIMINA DAİR TESPİT, TAHLİL VE TENKİTLER -----

1. İtikadî Meseleler -----	177
1.1. Nübüvvet ve Mûcize -----	182
1.2. Halku'l-Kur'ân Meselesi -----	186
1.3. Fırka-i Nâciye'nin Tayini -----	187
1.4. Ashâb Arasında Efdaliyyet Meselesi-----	193
1.5. İcmâ ve Hilâfetin Kureyşîliği Meselesi -----	197
1.6. Tekfîr Meselesi-----	202
1.7. Kıyamet Alametleri-----	205
2. Amelî Meseleler -----	206
2.1. İctihad ve Taklid -----	209
2.2. Tecdid Hadisi ve Yorumu-----	212
2.3. İbadetler -----	214

2.3.1. Cuma Namazı ve Zuhr-i Âhir -----	214
2.3.2. Kısa Gecelerde Yatsı Namazı-----	217
2.3.3. Havl, Regâib ve Berat Namazları -----	222
2.3.4. Teşehhüdde İşaret Parmağının Kaldırılması -----	224
2.3.5. Uzun Günlerde Oruç Meselesi -----	225
2.3.6. Ramazan Hilalinin Görülmesi -----	233
2.3.7. Dînî Hutebeler -----	237
2.4. İctimâî Konular -----	241
2.4.1. Kadılık Makâmı ve Kadılar -----	241
2.4.2. Kız Çocuklarının Eğitimi -----	246
2.4.3. Kadınların Mescide Gitmeleri-----	250
2.4.4. Tahsîn-i Esmâ Meselesi -----	252
3. Değerlendirme -----	256
SONUÇ -----	257
KAYNAKÇA -----	265

KISALTMALAR

b.	: İbn (ođlu)
bkz.	: Bakınız
bt.	: Bint (kızı)
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
Hızr.	: Hazırlayan
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
ktp.	: Kütüphanesi
nşr.	: Neşreden
(r.a.)	: Radiyallahu Anh-Anhümâ-Anhüm-Anhâ
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar Arası
S.	: Sayı
(s.a.)	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
ts.	: Tarih yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
ö.	: Ölüm tarihi
v. dđr.	: Ve diđerleri
vd.	: Ve devamı
y.y.	: Yayın yeri yok
yy.	: Yüzyıl